

Utak a ravatalig

„Ugyanazok vannak ma is a vezetésben, akik annak idején a megtorlást végezték vagy engedték. Szerintem a 301. parcella sorsán csak a magyar nemzet változtathat.”

(Krassó György, 1983.)

„a hatodik koporsóban nem csupán egy legyilkolt fiatal, hanem a mi elkövetkező húsz vagy ki tudja hány évünk is ott fekszik.”

(Orbán Viktor, 1989.)

1989. június 16-án szobájába zárkózva viaskodott a múlt démonaival a haldokló Kádár János. 1956. november 4-én megszerzett és véres megtorlással, majd fokozatos engedményekkel, reformokkal konszolidált rendőrállama már végóráit érte. Hiába volt a magát átmenteni akaró kommunista titkosszolgálat minden akkoriban születő alternatív szervezetben jelen, már nem tudta feltartóztatni a rendszerváltozás világtörténelmi jelentőségű fordulatát. De az állampárt több irányzatra szakadt vezetősége sem tudta a történelem kerekét megállítani (emlékezzünk Grósz Károly fehérterrorral riogató beszédére 1988 őszén, vagy a ávósok és munkásörök „civil” kezdeményezésére a Münnich Ferenc Társaságra, no meg ne felejtsük meg Pozsgay Imre 1989 januári rádióinterjújában elhangzott 1956-ot népfelkelésnek nevező kiállításáról sem, ami a párt berkein belül törte meg az ellenforradalom 32 éven át rendületlenül hangoztatott terminus technicusát.

A világtörténelmi átalakulás kis magyar szellemi műhelyeiben ekkorra már a forradalom és szabadságharc '56-os hőseinek és kivégzett áldozatainak méltó emléket állítottak költők, írók, filmesek és a temetetlen halottaknak immár meg kellett adni a végtisztességet. Országvilág szeme láttára a budapesti Hősök terén ravatalozták fel Nagy Imre és kivégzett társainak koporsóját, a televízió és a rádió jóvoltából egy ország szembesült ezen a napon a kommunizmus áldozatainak és gyilkosaiknak tetteivel. A vetés beérett.

Az előzmények szerteágazóak és sok érből táplálkoztak, amíg a Hősök terén a hat felravatalozott koporsó előtt és 250 000 egybegyűlt ember előtt elhangozhattak a kegyelet, a gyász és az igazságkeresés szavai. Mert amit kihagytak vagy eltagadtak az iskolai oktatásból, amit a pártzsargon hazugságaiból átengedtek a tankönyvekbe három évtizeden keresztül, annak semmi köze nem volt 1956 dicsőséges magyar forradalmához. Aki pedig mindig hű maradt '56 szelleméhez az vagy külső vagy belső emigrációba kényszerült. Így őrizte '56 emlékét a magyar politikai emigráció külföldön kiadott könyveiben és újságjaiban, a Párizsban megjelenő Irodalmi Újság és a müncheni Nemzetőr hasábjain, hogy a két legjelentősebb orgánomot említsük csak, amelyik évtizedeken át őrizte '56 emlékét. A Szabad Európa Rádió, a BBC Magyar Adása és az Amerika Hangja az éter hullámain át évfordulós emlékműsoraiban emlékezett meg évről-évre a forradalom és szabadságharc dicső pillanatairól és a forradalmat követő megtorlás tényeiről.

1982-ben Az Írószövetség története címmel Lezsák Sándor, Elek István és Márton Gyöngyi emlékidéző sorozatát az 1956 történéseit valóságúen bemutató részt követően betiltották.

A magyar szamizdat kiadói is kivették részüket '56 emlékének ápolásából. Krassó György kiadójának neve Magyar Október és kiadási tevékenysége a forradalom és szabadságharc történetének bemutatását tűzte ki maga elé. Itt jelentek meg többek között Bibó István 1956-os írásai, Wiktor Woroszilsky: Magyarországi naplója és az a hangkazetta, amelyik 56 október-novemberi rádióadások részleteit és Illyés Gyula: Egy mondat a zsarnokságról című versét is tartalmazta, de a „demokratikus ellenzék” más kiadói és lapjai is gyakran foglalkoztak '56 történetével. Demszky Gábor AB Kiadója adta ki Bill Lomax: Magyarország 1956 című könyvét Krassó György fordításában és jegyzeteivel. 1983-ban a Beszélő 8. száma Nagy Imre és társai kivégzésének 25. évfordulójára emlékezett. Kis János írásának címe összefoglalta a Nagy Imre és társai ellen lefolyt eljárás paradoxonát: Kirakatper – Zárt ajtók mögött. Krassó György Emlékezés halottakra című múltidézése előbb az AB Hírmondóban, majd a Szabad Európa Rádió hullámhosszán került nyilvánosságra.

A forradalomban és szabadságharcban résztvevő Krassó György 1979-ben és 1981-ben a repülőegyetem keretében megemlékezett a forradalom kirobbanásáról. 1983 júniusában Nagy Imréék kivégzésének 25. évfordulóján és ugyanez év őszén az ELTE Jogi Karán tartott Mozgó Világ esten is felszólalt az '56-os kivégzett mártírok erkölcsi és politikai rehabilitációja mellett. Krassó ellen többször indítottak vizsgálatot a forradalom melletti nyílt kiállása miatt, 1984-ben rendőri felügyelet alá helyezték. Az Inconnu Csoport (Molnár Tamás, Bokros Péter, Serfőző Magdolna, Pálinkás Róbert, Philipp Tibor) szervezésében 1985-től magánlakásokon évről évre megemlékeztek a forradalom és a megtorlás hőseiről és áldozatairól. Az általuk kezdeményezett A harcoló város című kiállítás anyagát 1987-ben még lefoglalta a rendőrség.

1986. október 23-án a 301. parcellában jártam barátaimmal. Ennek a látogatásnak az élményéből született meg a Halottaink című fotóalbum 1987 tavaszán. 1988-ban kiadta a Katalizátor Iroda Méray Tibor: Nagy Imre élete és halála című kötetét. Eörsi István börtönmemoárját Emlékezés a régi szép időkre címmel.

1986. októberében Lados Balázs és Nagy Jenő lakásán kerül sor megemlékezésekre a forradalom évfordulóján. Ugyanez év december 5-6-án Eörsi István lakásán megrendezett konferencián elhangzott előadások mind Nyugaton mind a szamizdatban publikálásra kerültek. A forradalom előzményei, alakulása és utóélete címmel.

Pákh Tibort, aki minden megmozduláson jelen volt a nyolcvanas években és követelte az orosz csapatok kivonását az országból, a kommunista titkosszolgálat gyakran megakadályozta, hogy részt vegyen a tüntetéseken, elrabolták és elszállították Budapestről.

1987. október 23-án a Műegyetem kertjében került sor rövid nyilvános megemlékezésre. Mécs Imre mondott néhány szót az egykori egyetemisták nevében. Philipp Tibor lakásán megemlékezésre kerül sor ezen a napon.

1988. június 5. A Történelmi Igazságtétel Bizottság megalakulása Hegedűs B. András lakásán. Az 1956-ban kivégzettek hozzátartozói és egykori politikai elítéltek nyilatkozatukban követelik a kivégzett mártírok jogi, erkölcsi és politikai rehabilitálását, és a jeltelen sírban nyugvó politikai elítéltek méltó újratemetését. Felhívják a magyar társadalmat, hogy „követeljék velünk együtt a bürokratikus tilalmak megszüntetését, különösképpen az '56-os forradalom és megtorlás dokumentumainak közzétételét és az ezekkel foglalkozó külföldi kiadványok itthoni szabad forgalmazását. A bizottság maga is feladatának tekinti a tények feltárását és közzétételét.” Ez az utalás a már évek óta működő Kozák Gyula és Hegedűs B. András kezdeményezésével létrehozott Oral History Archívum legalizálását célozza, ami az '56-os Intézet megalakulásához vezet el. A TIB alapítói: Nagy Erzsébet, Gyenes Judit, Halda Alíz, Szilágyi Józsefné, Haraszi Mária, Darvas Iván, Dénes János, Eörsi István, Erdélyi Tibor, Fekete Gyula, Fónay Jenő, Forintos György, Földes Péter, Gáliné Káldor Vera, Göncz Árpád, Hankiss Elemér, Hegedűs B. András, Hegedűs László, Hősz Dezső, Kertész Dezső, Litván György, Lőcsei Pál, Marián István, Mécs Imre, Mensáros László, Molnár Ferenc, Nagy Elek, Obersovszky Gyula, Pártay Tivadar, Pomogáts Béla, Rácz Sándor, Szabó Miklós, Széll Jenő, Tóbiás Áron, Újhelyi Szilárd, Ungváry Rudolf, Vásárhelyi Miklós.

1988. június 16. Párizsban az Emberi Jogok Magyar Ligája kezdeményezésére díszsírhelyet avatnak a Pere Lachaise temetőben Nagy Imre és a magyar forradalom mártírjainak. A közadakozásból megvalósult emlékmű Nagy Ernő franciaországi gyárában készült el, felirata: „Legyen ez a francia föld jelképes sírhelye Nagy Imrének, Losonczy Gézának, Maléter Pálnak, Szilágyi Józsefnek, Gimes Miklósnak és az 1956-os forradalom minden kivégzettjének, akiknek saját hazájukban nincs sírjuk.” Budapesten temetői megemlékezés a Rákoskeresztúri köztemető 301-es parcellájánál, utcai tüntetések a belvárosban, letartóztatások. Az Inconnu Csoport által faragott kopjafát elkobozza a rendőrség. Hegedűs László és Mécs Imre felolvassa az '56 után kivégzettek névsorát. Rácz Sándor, Fónay Jenő és Molnár Tamás beszédet mond a temetőben, Nagy Gáspár verssel emlékezik a mártírokra.

A Hősök terén és Batthyány-örökmécsesnél a rendőrség megakadályozta a megemlékezést, tömegoszlatás és őrizetbe vételek voltak. Ekkor tartóztatták le mások mellett Pákh Tibort, Rácz Sándort, Dénes Jánost, Orbán Viktort, Demszky Gábort, Hodosán Rózát. A letartóztatottakat az esti órákban szabadon engedték. A Szabadság téren a Magyar Televízió székháza előtt Kis János és Mécs Imre mondott beszédet.

Este fél 8-kor a Mártírok úti Ferences templomban csendes áhítattal emlékeztek az egybegyűltek a kivégzettekre. A nap párizsi és budapesti megemlékezéseiről készült képek, tudósítások bejárják a világsajtót.

A megmozdulások hatására Grósz Károly 1988 nyarán nyilatkozik a sajtónak: „elérkezett az ideje, hogy Nagy Imre hamvai végső nyughelyet találjanak.” (Népszabadság 1988. július 26.) Ekkor még nincs napirenden a rehabilitáció.

1988. október 23-án öt szervezet akart utcai megemlékezést tartani a Fidesz kezdeményezésére, amihez csatlakozott az MDF, a Szabad Kezdeményezések Hálózata, a Bajcsy Zsilinszky Baráti Társaság és a TIB is. A megemlékezés felemásra sikerült, mivel a BRFK betiltott minden utcai demonstrációt, és hatalmas rendőri készültséggel próbálta elrettenteni az emlékezőket. Először az MDF majd a többi szervezet is arra hívta fel tagságát, hogy az atrocitások elkerülése érdekében maradjanak távol a meghirdetett demonstrációtól. Ekkor még folyik a birkózás a Grósz Károly pártfőtitkár fémjelezte keményvonalasok és Pozsgay Imre nevéhez köthető reformererek között az MSZMP vezető testületeiben. A betiltás ellenére kisebb csoportok utcai felvonulására kerül sor Budapest Belvárosában, és este megemlékezésre a Jurta Színházban.

1988. november végén az MSZMP Politikai Bizottsága hozzájárul a jeltelen sírban nyugvó kivégzettek újratemetéséhez.

A Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) politikai bizottsága 1988. november 29-én döntést hozott „Nagy Imre perében, valamint az 1956-os ellenforradalmi események miatt halálra ítétekkel kapcsolatos kegyeleti kérdések rendezéséről”. A döntés arról szólt, hogy valamennyi kivégzett és az ország bármely temetőjében eltemetett személy hozzátartozójának lehetővé kell tenni, hogy fejfát állíthasson vagy exhumálást kérjen. Borics Gyula államtitkár vezetésével munkacsoport jött létre, amely az újratemetéssel kapcsolatos feladatokat intézte. Targyalást kezdtek a hozzátartozókkal és a TIB képviselőivel, sőt közös megegyezés alapján egy szakértői csoportot is létrehoztak, amely az exhumálásokat és az azonosításokat végrehajtotta. Ez a csoport a Budapesti Igazságügyi Orvosszakértői Intézet (BIOSZI) keretein belül szerveződött, vezetője Szabó Árpád, az intézet igazgatója lett, aki maga mellé vette Harsányi László igazságügyi orvosprofesszort a pécsi egyetemről. A hozzátartozók kérésére részt vett a munkában Nemeskéri János antropológiaprofesszor, míg a TIB részéről Csillag Sándor megfigyelőként volt jelen az exhumálásoknál. A sírok szakszerű feltárására Kralovánszky Alán régészt kérték fel. A sírok felbontása és a per áldozatainak azonosítása 1989. március 29-én kezdődött. Az öt napig tartó munka eredményesen zárult. Megtalálták Nagy Imre, Gimes Miklós, Maléter Pál, Szilágyi József és Losonczy Géza földi maradványait. A többi áldozat keresése és azonosítása ezt követően történt. Susa Éva és Éry Kinga antropológusok is részt vettek a munkában.

Az exhumálásra és az áldozatok földi maradványainak azonosítására 1989 március-április folyamán került sor. Ember Judit filmrendező dokumentálta és felhasználta Újmagyar siralom című filmjében a temetői felvételeket.

Még 1988 nyarán Horváth István belügyminiszter utasítására Pajcsics József a BM Vizsgálati Osztály helyettes vezetője kapott megbízást Nagy Imre és társai sírhelyének felderítésére. Egy riportban így emlékezett kutatásaira:

Egyszer csak a kezembe akadt egy puha fedelű, vékony mappa Darázs-fészek felirattal. Különböző helyekről összemásolt papírok voltak benne. Ezek a dokumentumok fordulatot

hoztak a nyomozásban. Volt köztük egy 1961-es jegyzőkönyv Nagy Imre, Maléter Pál és Gimes Miklós kihantolásáról és újratemetéséről. Tartalmazta a sírok pontos helyét, illetve hogy milyen fedőneveken kerültek a temetői nyilvántartásba. Malétert és Gimest Naszladi Péter néven temették közös sírba. Alulra tették Malétert. Nagy Imre pedig Borbíró Piroska néven került a temetői nyilvántartásba.

1989 tavaszán viták folytak a TIB vezetői és az MSZMP Politikai Bizottságában valamint az operatív biztosítást tervező bizottságokban az újratemetés kívánatos forgatókönyveiről. Eleinte a temetőben képzelték el a ravatalozást, hogy az esemény politikai demonstrációs élét elvegyék (1989. május 11. BRFK feljegyzés), de ez az álláspont végül alulmaradt, mert a várható tömeges részvétel miatt a temetőben nem lehetett volna biztosítani az esemény méltó lebonyolítását. Így esett a választás a Hősök terére a ravatalozás helyszínéeként. Ezzel eldőlt, hogy nem csupán kegyeleti emlékezés lesz, hanem a legnagyobb politikai erőpróba előtt áll az MSZMP vezetése. Az újratemetésen beszédet mondott: Vásárhelyi Miklós, Kopácsi Sándor, Király Béla, Zimányi Tibor, Rác Sándor, Mécs Imre és Orbán Viktor.

Miközben mind a családtagok, mind a TIB vezetése, mind az Ellenzéki Kerekasztalba tömörült politikai erők a békés, méltóságteljes végtisztesség megadása mellett készültek június 16-ára, a BM berkeiben újabb és újabb jelentések készültek a hazalátogató emigráció tagjainak és a BM által szélsőséges csoportoknak tartott szervezetek állambiztonsági megfigyelésére és befolyásolására. Ugyanakkor az MSZMP politikai vezetése döntött arról, hogy a Hősök terén lerója kegyeletét a kormányfő Németh Miklós, Pozsgay Imre államminiszter és Medgyessy Péter miniszterelnök-helyettes és Szűrös Mátyás.

A rákoskeresztúri temetőben az Inconnu csoport 300 kopjafát állít fel a mártírok tiszteletére. Az Angliából hazatért Krassó György, aki talán a legtöbbet tette 1956 emlékezetének ébrentartása érdekében a nyolcvanas években, nem mondhatta el gondolatait az egybegyűlteknek.

A Legfelsőbb Bíróság Nagy Imre és társai ügyében lefolytatott felülvizsgálati eljárás lezárásaként 1989. július 6-án megsemmisítette a korábbi ítéletet és a mártírokat felmentette a koholt vádak alól. Ezen a napon otthonában elhunyt Kádár János.

Modor Ádám